

لە وتارێکی ئەم دواییەمدا لە ساڵی ٢٠١١، ئەوەم خستەڕوو کە ڕاپەڕینەکەی سوریا، تورکیا و ئێران دەخاتەسەر هێڵی پێکدادان، لەبەر ئەوەی بەرژەوەندی جیۆستراتیجی دژبەیەکیان هەیە لەو دەرئەنجامەی لە دۆخی ئەو وڵاتە دەکەوێتەوە، کە هیچ لایەکیان ناتوانن فەرامۆشی بکەن. چوار مانگ دواتر، ئەوە بە ڕوونی دەرکەوتووە کە ڕاپەڕینەکەی سوریا مەسەلەی بەرژەوەندییە ستراتیجیەکانی تورکیا و ئێرانی تێپەڕاندووەو بۆتە-سوریا- گۆڕەپانی شەڕی نێوان شیعەو سوننەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. ڕاپەرینەکەی سوریا هێڵێکی تائیفی ڕوونی کێشاوە: میحوەری سوننە بە سەرکردایەتی تورکیاو سعودیەو میحوەری شیعە بە سەرۆکایەتی ئێران. ئەو سیستەمە سیاسیەی لە دوای کۆتایی هاتنی بارودۆخەکەی سوریا دروست دەبێت نەک هەر تەنیا شکست یان سەرکەوتنی خەونەکانی ئێران بۆ سەپاندنی هەژموونی خۆی بەسەر ناوچەکەدا یەکلادەکاتەوە، بەڵکو لە هەمان کاتدا ئەوەش یەکلادەکاتەوە ئایا سوننەکان هەژموونی خۆیان دەپارێزن یان نا. لێرەوە، ئەتوانین بڵێین ناکۆکیەکە دڕێژخایەن، گرفت ئامێزو خوێناوی دەبێت، کە ڕەنگدانەوەی مێژوویی پڕ گرفتی هەردوولایە کە بۆ ماوەی پتر لە هەزارەیەکە دڕێژەی هەیە.

ڕەنگە مێژوو خۆی دووبارە بکاتەوە، بەڵام ئەتوانین پەندی لێوەربگرین. ئەو درزو کەلێنەی لە نێوان شیعەو سوننەکاندا هەیە ڕیشەی بۆ زیاتر لە هەزار ساڵ دڕێژ دەبێتەوە، کە بە ناکۆکی لەسەر دانانی خەلیفەی موسڵمانان لە دوای مردنی پێغەمبەرەوە (د.خ) لە ٦٢٣ دەستی پێکردو ئەم ناکۆکیەش دڕێژبۆوە لە نێوان سولالەی سەفەویەکان لە وڵاتی فارس و سولالەی عوسمانیەکان لە تورکیا لە سەدەکانی ١٦ و ١٧دا. لە ڕاستیدا، ئەم ناکۆکییە جوگرافیەی ئیسلامی شیعەی تا ئەم ڕۆژگارەش نەخشاندووە: وڵاتی فارس و دەوروبەرەکەی شیعەن و سوننەکانیش کەوتونەتە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواییەوە. سەردەمانێک ناکۆکی هەبووەو سەردەمانێکیش ئاشتی، وەک ئەو سەردەمەی لە دوای هەرەسهێنانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و هەڵکشانی سولالەی پەهلەویەکانەوە لە ئێراندا هاتە ئاراوە لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا. ئەو سەردەمەش بە هەڵگیرسانی شۆڕشی ئیسلامی لە ساڵی ١٩٧٩ لە ئێران کۆتایی هات، کە هەوڵی بە پەرۆشیان بۆ ناردنە دەرەوەی شۆڕش بۆ وڵاتە عەرەبیە سوننەکان و بەرهەڵستی سەرسەختی ئەم وڵاتانە خۆی لە جەنگی هەشت ساڵەی عێراق ـ ئێرانی ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووداو بینیەوە. بەلەبەرچاوگرتنی ئەم ڕکابەریە دڕێژخایەنە، کۆششە سیاسیە ڕووکەشیەکانی تورکیا و سعودیە بۆ شاردنەوەی ناکۆکی نێوان شیعەو سونە لە ئێستادا بۆ هەموو کەس ئاشکرابووە.

ڕوودانی پێکدادانی توندوتیژ لە بەحرەین کە سعودیە دەستێوەردانی سەربازی ڕاستەوخۆی تێدا کرد بۆ سەرکوتکردنی ڕاپەڕینی شیعە لە پێناو بەردەوامبوونی باڵادەستی سوننەکانە لە هەموو بەڵگەیەکی دیکە گەورەترە لە سەر ناکۆکی توندی نێوان شیعەو سوننەکان. هەرچەندە قەوارەی بەحرەین بچوک بێت، ئەوا بەرجەستەکردنی وێنەیەکی بچوکی ناکۆکی شیعەو سونەیە کە ناوچەکەی گرتۆتەوە. یاخیبوونی سوننەکان لە عێراق بەردەوام ترس و تۆقاندنی بۆ زۆرینەی شیعە دروستکردووە، کە هەفتانە دەیان کەسی مەدەنی بێتاوان لە هەردوولا دەبنە قوربانی، گرووپی حزبوڵای شیعە لە لوبنان بەردەوامە لە پشتیوانیکردنی سەرکوتکردنی توندوتیژی هاووڵاتیان لە لایەن حکومەتی سوریاوە، کە بە پێی زۆرینەی خەملاندنەکان کوژراوەکان زیاترن لە ١٠،٠٠٠ کەس. بزوتنەوەی حەماس کە سوننەیە، کە پشتیوانی دارایی و سەربازی دەکرا لەلایەن ئێرانەوە، لە هەمان کاتدا پشتگیری سیاسی و لۆجیستی لە ڕژێمی شیعەی عەلەویەوە(کە لقێکی ئیسلامی شیعەیە) لێدەکرا، بارەگای سەرەکی خۆی لە دیمەشق چۆڵکردووە لە ئێستادا و بە ئاشکرا ئیدانەی خوێنڕێژی دانیشتوانی سوننە دەکات لەلایەن دەسەڵاتی سوریاوە.

گرژی دیبلۆماسی لە نێوان ئەنقەرە و تەهراندا سەریهەڵدا لەبارەی ئەو لێدوانەی بەرپرسەکانی ئێرانەوە بۆ گواستنەوەی شوێنی گفتوگۆکان بۆ» خاکێکی بێلایەن»، وەک سوریا، عێراق یان چین، بووە هۆی توڕەکردنی سەرۆک وەزیرانی تورکیا ڕەجەب تەییب ئەردۆغان کە زۆر ڕاشکاوانە ڕەخنەی لە « نەبوونی ڕاستگۆیی» ئێرانیەکان گرت. دو بۆچونی جیاواز هەیە لە بارەی سوریاوە لە لایەن ئێران و تورکیاوە: لە کاتێکدا ئێران پشتیوانی ڕژێمی سوریا دەکات بە دابینکردنی هەر شتێک کە پێویست بکات، تورکیا موعارەزەی سەرەکی -سوریای- لە خۆگرتووە، کە بریتیە لە ئەنجومەنی نیشتیمانی سوریا. ئەمە ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانیانەوە کە بریتیە لە هەوڵی بااڵدەستبوون بەسەر وڵاتێکدا کە هەم بواری ئەوەیان بۆ دەڕەخسێنێت کە هەژموونی خۆیان لە ناوچەکەدا بچەسپێنن و هەم دەرفەتیان پێدەدات مۆدێلێك پێشکەش بەو ڕژێمە عەرەبیە نوێیە بکەن کە دێتەئاراوە. سەرەڕای هەمو شتێك، بزووتنەوەی ئیسلامی سوننی، بە چەشنی حزبی دادو گەشەپێدانی حکومڕان، سەرسەختانە بەرهەڵستی بااڵدەستی شیعە دەکات بەسەر دراوسێکانیەوە.

مەسەلەی گەورەتر لە پێوەندیدا بە سوریاوە، بریتیە لە بەرژەوەندیی نەتەوەیی سعودیە وەک سەرکردەی موحافیزکاری جیهانی عەرەبی سوننە. قایمکردنی دەسەڵاتی ئێران بەسەر سوریاوە دەبێتەهۆی دڕێژکردنەوەی نفووزی شیعە بۆ تەواوی ئەو خاکەی کەوتۆتە نێوان وڵاتی فارس و ناوچەی دەریای سپی ناوەڕاستەوە. هەرچەندە سعودیە بایەخێکی زۆری بە چارەنووسی سەددام نەدا (کە جارێکیان هەڕەشەی داگیرکردنی سعودیەی کرد) بەاڵم پێشکەشکردنی عێراق لەسەر سینیەکی زێڕ بە شیعەکان لە سەروبەندی شەڕی ٢٠٠٣ی عێراقەوە تاوەکو ئێستا، مایەی

سوریا:
گۆڕەپانی شەڕی شیعەو سوننە

ئالۆن بن مایەر*
مانگانە بۆ گوڵان دەینووسێت

گرفتێکی قوڵە بۆ ریاز. ئەو ڕاستیەی کە عێراق لەلایەن ڕژێمێکی شیعەوە حکومرانی دەکرێت و هاوپەیمانێتیەکی نزیکی لەگەڵ ئێراندا هەیە هۆکاری ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە کە بۆچی سعودیە بۆتە پەنایەك بۆ کەسایەتیە سیاسیە سوننە دیارەکانی عێراقی، لە نێویاندا جێگری سەرۆك کۆمای عێراق، تاریق ئەل هاشمی، کە ناکۆکیە سیاسیەکەی لەگەڵ سەرۆك وەزیران نوری ئەل مالیکیدا سەریکێشا بۆ ئەوەی لەلایەن دەسەڵاتەکانی عێراقەوە بە تۆمەتی تیرۆر داوا بکرێت. گرنگە سعودیە سوریا لە چەنگی ئێران دەربهێنێت، ئەمەش هۆکاری ئەوەمان پێدەڵێت کە بۆچی سعودیە پشتیوانی چەکدارکردنی یاخیبووانی سوریا دەکات بە ئامانجی ڕوخاندنی ڕژێمەکەی ئەسەد.

لەوەش زیاتر، نێرانی ئێران و ئیخوان موسلمین باش نییە، کە بزوتنەوەیەکی ئیسلامی سوننەی ناوچەییەو کە بەدڵنیاییەوە ئەو پارتانەی سەر بەو بزووتنەوەیەن لە میسرو لیبیا و تونس ڕژێمی نوێ پێکدەهێنن. ئەگەرچی ئەم سێ وڵاتە بە پرۆسەیەکی ڕاگوزەری قورسدا دەڕۆن، ئەوا پێشوازی لە ڕوخانی ڕژێمەکەی ئەسەد دەکەن و هەر کارێك کە لە دەستیان بێت دەیکەن بۆ پشتیوانیکردن لە دروستبوونی حکومەتێکی سوننە لە سوریا. حکومەتە ڕاگوزارییەکان لە لیبیا، هەروەها تونس وەك دەسەڵاتێکی شەرعی ئیعتیراف بە ئەنجومەنی نیشتمانی سوریا دەکەن. بە هەمان شێوە، پشێویەکانی میسر ڕێگەی لە ئیخوان موسلمین نەگرت کە ناکۆکبوونی خۆیان لەگەڵ ئێراندا ڕابگەیەنن. لە ڕاستیدا، سەرۆکی لیژنەی کاروبارەکانی دەرەوە لە پەرلەمانی میسر، کە ئەندامی حزبی ئازادی و دادی ئیخوانیە، د.عیسام ئەل عریان، ڕایگەیاند بەهاری عەرەب دەگاتە ئێرانیش.

هەر کە سزا نێودەوڵەتیەکان کاری خۆیان کردو سەرکردایەتی ئێران هەستی بە کاریگەریەکەی کرد، ئەوا دووبارە ڕازی بوون بە دەستپێکردنەوەی گفتوگۆکان لەگەڵ گروپی ٥+١ لەبارەی بەرنامە ئەتۆمیەکەیەوە. هەروەها دۆخی سوریاش بە هەمان شێوە بۆتە پاڵنەرێك بۆ ئێران. خراپ بوونی دۆخی سوریا و کێشەی بەرنامە ئەتۆمیەکەی ئێران پێکەوەگرێدراون چونکە هەوڵی ئێران بۆ بەدەستهێنانی چەکی ناووکی تەنیا لەبەر ئیعتیباراتی ئاسایشی نەتەوەیی نییە، بەڵکو لە بنەڕەتدا بۆ ئەو خواستەی ئێران دەگەڕێتەوە کە پاڵپشت بە بەدەستهێنانی چەکی ناووکیەوە هەژموونی ئیقلیمی خۆی بچەسپێنێت. مانەوەی ئەسەد لە دەسەڵاتدا گرنگە بۆ ئەم ستراتیجیەتە، کەوتنی ئەسەد دەیێتەهۆی پتر گۆشەگیرکردنی ئێران لە نێو دراوسێگەلێکدا کە زۆربەیان سوننەن و دەیێتە هۆی بڕینی ڕایەڵی ڕاستەوخۆی نێوان تەهران و حزبوڵای هاوپەیمانی لە لوبنان. هەروەها، لەگەڵ ڕوخانی دەسەڵاتی ئەسەددا، ئەو نفووزە بەرچاوەی حاڵی حازر ئێران هەیەتی لە عێراقدا بە ڕەوتێکی خێراتر لاواز دەبێت. لە ڕاستیدا زاڵبوونی ناسیونالیزمی عێراقی بەسەر دابەشبوونی ناوخۆیی نێوان شیعە و سوننەدا، زیاترە لە ئەگەرێك، لەبەر ئەوەی عێراق لە ڕووی مێژوییەوە شانازی بە پێگەی تایبەتی خۆی دەکات لە کەلتووری عەرەبیدا و پێگەی خۆی وەك لانکەی شارستانیەتی عەرەب.

ڕەنگە ئەوە وا لە ئێران بکات ئامادەبێت بۆ پیشاندانی مرونەت لە گفتوگۆکانی ئەستەنبولدا لە بارەی کێشەی بەرنامە ئەتۆمیەکەیەوە لە ڕێی بەکارهێنانی ڕوسیاوە بۆ قەناعەتپێهێنانی ڕۆژئاوا تاوەکو فشارەکانی سەر سوریا کەم بکەنەوە بۆ ڕزگارکردنی ڕژێمەکەی ئەسەد، هەروەها بۆ ئەوەی کاتی زیاتر بەدەست بهێنن بۆ ڕێگرتن لە هێرشکردنە سەر دامەزراوە ئەتۆمیەکانی لەلایەن ئیسرائیل و/یان ئەمەریکاوە. ئێرانیەکان پێیان وایە ئەوان هەمیشە ئەتوانن دواتر دەست بە بەرنامە ئەتۆمیەکە بکەنەوە هەر کاتێك ڕژێمەکەی ئەسەد دووبارە سەقامگیر بۆوە، بەم کارەشیان ئەتوانن پارێزگاری لە هیلالی شیعە بکەن. ئومێدەکە ئەوەیە ڕۆژئاوا نەکەوێتە داوی ئەم تەڵەیەی ئێرانەوە. سەرنج بدەن کە قوربانیدانی ئێران بە وەستاندنێکی کاتی بەرنامە ئەتۆمیەکەی لەبەرامبەر ئامانجی سیاسی باڵاتردا هەوڵێکی دیکەی سەرکەوتوو بوو لە لایەن تەهرانەوە لە ساڵی ٢٠٠٣دا.

لەسەروبەندی شکستی ئان و ساتی پلانەکەی کوفی ئانان بۆ کۆتایی هێنان بە ناکۆکیەکەی سوریا، وڵاتە سوننە سەرەکیەکان، تورکیا و سعودیە، دەرفەت و ئەرکی کۆتایی هێنان بە ڕژێمەکەی ئەسەد، کۆتایی هێنان بە کوشتارو ڕێگەخۆشکردن بۆ پێکهێنانی حکومەتێکی سوننە لە دیمەشقدا بۆ هاتۆتەپێش. بۆ بەدەستهێنانی ئەو ئامانجەش، هەردوو وڵاتەکەش (کە شەرعیەتی خۆیان لە جامیعەی عەرەبیەوە وەرگرتووە) دەیێت هاوکاری سەربازی یاخیبووەکان بکەن، تورکیاش ناوچەیەکی گەورە لەسەر سنوور دابیڕێت بە هاوکاری هاوپەیمانەکانی لە ناتۆداو ناوچەی دژەفڕین بسەپێنێت بۆ پاڕێزگاری کردن لە ئاوارەکانی سوریا و سوپای ئازادی سووری. لەوەش زیاتر، دەیێت هەردوو وڵات هەوڵی بەدەستهێنانی پشتیوانی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بدەن بۆ بەهێزکردنی شەرعیەتی ئەنجومەنی نیشتمانی سووری و دروستکردنی بناغەیەك بۆ حکومەتێکی ئینتیقالی. ئەم هەوڵە دەیێتەهۆی ڕزگارکردنی سوریاو هێنانەدی بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی وڵاتە سوننەکان لە ناوچەکەدا لە کاتێکدا ئەو خەونەش لە ئێران زەوت دەکات کە بە پاڵپشت بە چەکی ناووکی هەژموونی خۆی بەسەر ناوچەکەدا بسەپێنێت.

هەر هەوڵێکی کەمتر لەوە بە مانای سەرکەوتنی تەواوی ئێران و بەجێهێشتنی ئایندەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە بۆ ناکۆکیەکی تووندوتیژی حەتمی و بەربڵاو لە نێوان هەردو میحوەری شیعە و سوننەدا.